

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Узун Юлії Вадимівни
**«Територіальна політика держав ЄС:
стабілізація та конструювання політичних систем»**,
подане на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за
спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Останнє десятиліття наочно продемонструвало силу дезінтеграційних тенденцій в Європейському Союзі як інтеграційному утворенні, так і в окремих державах-членах ЄС. Це обумовлює актуальність досліджень, спрямованих на аналіз територіальної політики та її стабілізаційних можливостей.

Після сплеску сецесіонізму в 2014 – 2015 роках, на фоні міграційної кризи 2015 року, а також після кризи, спровокованої виходом Великої Британії (Brexit) 2020 року, в складній, багаторівневій, етнополітично гетерогенній наддержавній системі, якою є Європейський Союз, спостерігається тимчасовий баланс інтеграційних та дезінтеграційних тенденцій. Але, історія вчить, що будь-яка етнополітична інтеграція має кілька шляхів розвитку: 1) поглиблення інтеграції; 2) дезінтеграція. Іншими словами, етнополітичне наддержавне утворення, подібне Європейському Союзу, може еволюціонувати лише за рахунок поглиблення інтеграції, інакше приречене на розпад.

Сепаратизм, етнополітичні дезінтеграція та конфлікти є наслідками невиваженої, безсистемної етнонаціональної політики, яка не реагує на загрози етнополітичного середовища. Етнополітичні розколи та сепаратизації, як правило, є засобами маніфестації вимог та захисту інтересів при відсутності інституційних можливостей етнополітичного діалогу, ослабленості інструментів та механізмів консолідаційної та деліберативної демократії. Стабілізація розвитку територіально-політичних систем обумовлюються комплексом цілеспрямованих політичних заходів, що мають на меті недопущення ескалації конфліктів.

Очевидно, що аналіз формування та застосування інструментів територіальної політики в державах Європейського Союзу, аналіз ефективного досвіду запобігання етно- та територіально-політичних конфліктів постає важливим науково-практичним завданням.

Ці процеси стали предметом уваги Узун Юлії Вадимівни в дисертаційному дослідженні, *метою* якого визначено: «виявлення інструментів стабілізації територіально-політичних систем та специфіки впровадження територіальної політики в державах ЄС».

В роботі ставляться і вирішуються не лише такі *практичні завдання* як: визначення специфіки територіальної політики та інструментів територіально-політичних систем держав ЄС; з'ясування особливостей морфології територіально-політичних систем ЄС; адаптаційних стратегій держав в умовах впровадження європейських стандартів реформування територіально-політичних систем; обґрунтування інструменталізації територіальних політик держав ЄС та інші, але і *науково-теоретичні та теоретико-методологічні завдання*.

В представленому дослідженні *значна увага приділена питанням теоретико-методологічного характеру*, це: надання оцінки стану концептуалізації та співвідношення таких базових категорій аналізу, як «місце», «територія», «простір», «політичний простір»; надання оцінки концептуалізації понять «територіально-політична система», «територіально-політичне утворення», «територіальна політика»; визначення теоретико-методологічного забезпечення процесів територіально-просторової диференціації, розмежування, виокремлення територіально-політичних систем як одиниць просторової організації; це визначення теоретико-методологічного підґрунтя територіальної політики; це, також, методологічне обґрунтування виходу за межі «методологічного націоналізму», що дає можливість досліджувати складні просторові гетеротопії, на основі висхідної перспективи, тобто, знизу, від місць,

місцевого самоврядування, регіонального розвитку до держав та наднаціональних утворень, подібних Європейському Союзу.

Автор виокремлює три великі теоретико-методологічних зсуви в історії домінуючого об'єкту досліджень з середини ХІХ до початку ХХІ століть, пов'язуючи їх з трансформаціями запиту політичних акторів, які втілювали власне бачення політичних відносин та взаємодії, а також зі змінами наукових парадигм щодо аналізу простору як об'єктивної, суб'єктивної чи інтерсуб'єктивної реальності. Включення суб'єкта як значимого актора в процеси конструювання політичної реальності на основі феноменологічної та соціально-конструктивістської методології, визначається в роботі як характерна риса першого (з середини ХІХ до середини ХХ століття) та третього (після «просторової» революції 1967 року до теперішнього часу) етапів трансформації об'єкту досліджень.

Привертає увагу дослідження автором теорії та методології організації, диференціації та структуризації складних територіально-політичних систем. Автор пояснює використання поняття «структуризації», яке було введено в науковий аналіз Ентоні Гідденсом, оскільки в роботі йдеться про зміни соціальних та територіально-політичних систем внаслідок впливу нових соціальних структур, нових утворень, які трансформують соціальні практики та структурні властивості сталих систем. *В другому розділі дисертації, «Структурування простору соціальної та політичної взаємодії: методологічні основи та підходи», автор визначає методологічні основи диференціації простору соціальної взаємодії та функціонування суспільних систем в умовах поліморфізації. Здійснюючи міждисциплінарний аналіз, автор визначає особливості формування теорії територіально-політичних систем як комплексу ідей щодо розвитку об'єкта територіальної політики, досліджує критерії диференціації простору соціальної взаємодії, визначає вплив нормативно-методологічної основи досліджень на утворення територіальних систем як схематичних конструкцій, використовуваних авторами, а також вплив контекстів культури та соціальної структури*

простору (онтологічні параметри повсякденної впорядкованості та розмірності, як наприклад, верху/низу, рівності/нерівності, симетричності/несиметричності, відставання/випередження, сакральності/профанності), що проявляються в когнітивних та ментальних картах як засобах відображення досліджуваних об'єктів. Схематичне та картографічне визначення територіальних суспільних та територіальних політичних систем, автор визначає як результат їх диференціації, що завжди містить процес ментального конструювання та символічного відтворення системних та міжсистемних відносин.

Узун Ю.В. вказує, що визначення територіально-політичних систем та територіально-суспільних систем передбачає проектування структурної сутності простору, що виражається процесом його «територіалізації» – тобто трансформації простору в територіальну регулярність, впорядкованість. В розділі систематизовані підходи до визначення типів територіально-суспільних систем та територіально-суспільних комплексів, які представлені традиційною основою формування систем політичних. Також наводиться аналіз формування інтегральної концепції територіальної організації суспільства, яка є основою аналізу морфології територіальної організації суспільних систем.

Крім того, в другому розділі автор визначаючи чинники трансформації методологічної основи концепту «політичний простір», справедливо вказує, що особливості концептуалізації обумовлені: 1) дослідницькими підходами (використанням конструктивної, семіотичної, онтологічної, соціоконструктивної та ментальної парадигм); 2) багатоманіттям об'єктів дослідження, якими називає: *територіальні суспільні системи, партійно-політичні системи, етнополітичні системи, діаспоральні системи, системи місцевого самоврядування, багаторівневі системи адміністрування, мікро- та макро- регіони, регіональні інтеграційні одиниці, транскордонні і транснаціональні системи. Зазначено і на тому, що розмежування простору обумовлено відмінностями у: визначенні його природи в контексті онтології*

та гносеології (об'єктивний, суб'єктивний, інтерсуб'єктивний простори); методологічних підходах (конструктивізм, структурний функціоналізм, структуралізм, феноменологічний конструктивізм, конструктивний реалізм, когнітивний конструктивізм, організаційний підхід).

Важливим результатом в роботі Узун Ю.В. є висновок, що постмодерний дискурс, з ідеями деієрархізації територіально-політичних систем, детериторіалізації політичних процесів як прагнення долання тиску адміністративних систем обумовило ті територіально-політичні деконструкції в державах Європи, що і стали сьогодні об'єктом наукових досліджень. Процеси деконструкції обумовили формування нових суб'єктів політичних відносин на основі логіки автономізму, яка з другої половини ХХ століття підтримана глобальними процесами деколонізації. Запропонована європейська інтеграція та транснаціоналізація, як моделі глобальної деконструкції – глокалізації, регіоналізації, децентралізації національних утворень, обумовила посилення регіоналізму, сецесіонізму, самовизначення в материкових і в нематерикових частинах ряду держав Європи.

Значим в роботі є акцент на сучасне розмежування понять «політичний простір» та «територіально-політичний простір», як результат глобалізації, детериторіалізації, формування нових «позатериторіальних» місць локації політичного процесу, що демонструє діджиталізація – розвиток інфраструктури політичної участі з використанням е-засобів. Автор вказує: «Епоха Постмодерну нівелює територіальний простір як умову політичної взаємодії, передбачає здатність суб'єкта до конструюючої дії та ефективне громадянство як мобільну систему політичної участі. Утворення інформаційного простору, технологій е-демократії посилюють розмежування територіальних та політичних процесів. Національний простір втрачає однозначний територіальний вимір, стає результатом політичного менеджменту». Ці положення дисертаційної роботи співвідносяться з обґрунтуванням наступного положення, що формує наукову новизну, а саме – обґрунтуванням «невідповідності швидкості територіальної інтеграції в ЄС

швидкості політичної реструктуризації». Автором встановлено, що поняття «європейський простір як простір політичної участі» є більш широким ніж «європейський простір як простір територіальний». Це положення постає результатом визначення специфіки територіальної політики в ускладнених державних утвореннях, таких як Франція та Нідерланди, що включають нематерикові території, щодо яких проводиться спеціальна національна територіальна політика та спеціальна політика ЄС. Про це, зокрема, йдеться в *підрозділі 5.1. дисертаційного дослідження*. В роботі проведено аналіз еволюції територіальної політики обох держав щодо нематерикових частин, а також простежено формування та особливості політики ЄС щодо різних за статусом нематерикових частин держав ЄС. Автор визначає, що різні категорії нематерикових частин цих держав, в тому числі ті, що не входять до складу ЄС, охоплені політичним простором ЄС. Це надає їх громадянам права громадян ЄС. В той же час, в роботі показано, що національне законодавство Нідерландів обмежує участь громадян, які проживають в трьох країнах Нідерландів у виборах в національний парламент. Досліджено особливості територіальної політики ЄС щодо нематерикових частин з різним статусом, що будується на можливостях асиметричної адаптації актів ЄС та інструментів підтримки. Це проявляється в режимах фінансової, валютної, митної, податкової політики. Простежено і специфіку конструювання політичного простору ЄС в контексті забезпечення на національних рівнях конституційних гарантій для громадян ЄС (Франція та Нідерланди) та резидентів (Нідерланди) щодо реалізації їх політичних прав. Звідси формується висновок, що практики держав обумовлюють асиметричну територіальну політику ЄС, що визначає систему відносин в форматі подвійної асиметрії: між національним центром та нематериковими територіями, та між наднаціональним центром ЄС та нематериковими територіями. Закріплення асиметричних статусів та прав для різних нематерикових територій, включаючи позитивну дискримінацію, впливає на поліморфізацію політичного простору. Розвиток політичного простору ЄС

випереджає процес трансформації територіальної морфології, що проявляється в розширенні політичних прав участі на наднаціональному рівні та збереженні цензів на національних рівнях.

Вищезазначені положення корелюють з висновком, що розширення національних просторів за обмежених можливостей територіального зростання національних держав зумовило трансформацію національних доктрин, оформлення спеціальних статусів для територіальних володінь за межами Європи. Впровадження політики ЄС щодо «віддалених зовнішніх регіонів» та щодо «заморських країн та територій» демонструє зацікавленість ЄС у збереженні економічної присутності на територіях – просторі реалізації інтересу держав-метрополій і ЄС. Це пояснює заміну домінуючого концепту «територіального володіння» на «просторовий розвиток».

Ю. В. Узун підкреслює значимість таких питань як внутрішня логіка мислення, уявлення, що обумовлює зміни в логіці конструювання політичного простору. Автор використовує поняття Мішеля Фуше «битва когнітивних карт», простежуючи розвиток ідеї європейської єдності в історії до наших часів, вказуючи, як проекти прихильників федеральної єдності «Європи регіонів» впроваджувалися через важкий політичний процес узгодження та пошуку консенсусу з прихильниками альтернативного уявлення «єдності» як «Європи Націй». Автор цілком логічно обґрунтовує позицію, що складає наукову новизну роботи: «просторовий поліморфізм проявляється як репрезентація логік носіїв політичних інтересів, проекція їх внутрішньої структури: ієрархічної, мережевої, моно-, полі- центричної, закритої, відкритої. У територіальному втіленні поліморфізм політичного простору проявляється в територіальній морфології систем».

У підрозділі 2.3. «Поліморфізація політичного простору: структурний аналіз систем», Узун Ю.В. вказує, що простір, який об'єктивується внаслідок інтеракцій суб'єктів політичної дії проявляється як поліморфний. Процес «територіалізації» визначається в роботі як процес обмеження простору територіальними межами, а територіальний чинник визначається не

основою існування політичної системи, а інструментом її структурування. Процес формування територіальної системи розглядається в роботі як політичне проектування, реалізація інтересів, їх узгодження, як репрезентація влади. Відтак, поліморфізація політичного простору визначається: формами просторової реалізації цілей влади; територіальною морфологією системи; інституційними порогами участі.

Авторка аналізує зміну морфології територіально-політичних систем як результат трансформації «умовних Порядків», на основі концепції Девіда Істона, де нездатність інститутів системи вирішувати конфлікти, збалансовувати інтереси, як і неадаптивність системи до вимог нових акторів щодо порогів входження, легітимації, участі, постає причиною зміни умовних Порядків. Таку «зміну Порядків, - зазначає автор, - демонструє історична динаміка територіально-політичних утворень різного статусу (держави, залежні території, частково визнані) і типу (етнополітичні, династичні, цивілізаційні). Так само, досліджується зміна геополітичних порядків, як динаміка великих циклів в історії або динаміка геополітичних епох. В роботі проаналізовані зміни в системах учасників політичної взаємодії, і як зміни в кількості визнаних державних утворень від 21 (1776 р.), 53 (1917 р.), 194 (2020 р.), і як зміни типів територіально-політичних утворень. Це обумовлює положення роботи, що поліморфізм політичного простору визначається станом об'єктивації територіально-політичних утворень (їх статусом, визнанням), їх масштабом, територіальною та політичною морфологією, функціями, просторово-часовою динамікою.

Використаний в роботі набір методів та, зокрема, акторно-мережевий аналіз дозволяє автору виокремлювати та досліджувати динаміку таких учасників взаємодії, як: великі держави, визнані держави, частково визнані держави, залежні спільноти, віддалені спільноти, регіональні спільноти, спільноти з особливим статусом, євро регіони, локалітети. Поліморфізм простору, за визначенням автора – Узун Ю.В. – проявляється в хронотопічному (імперські, династичні, цивілізаційні, етнополітичні) та в

територіально-топологічному вимірах територіально-політичних систем (держави, регіони, угруповання держав, локалітети), а також, в інструментальній основі підтримки різнорівневих Порядків, що пояснюється зміною методологічних концептів «територіального володіння», «територіального верховенства», «просторового розвитку».

В роботі зазначено, що територіальна політика ЄС набула характеру стратегічної програми просторового розвитку з метою створення ефективної політико-економічної системи, зберігаючи компроміс проєктів єдності (наднаціональної та міжурядової). В підрозділі 3.1. «*Основи організації та конструювання територіально-політичної системи Європейської єдності*» простежено розвиток ідеї європейської єдності в Європі, показано трансформацію статусів учасників територіально-політичної взаємодії (колонії, протекторати, кондомініуми, заморські території, та інші). В цьому підрозділі автор здійснює системний та історичний аналіз, досліджуючи, за визначенням автора: «хвилеподібний розвиток ідеї єдиної Європи від внутрішньо-диференційованих політичних систем різної модальності до Вестфальського порядку» і далі, вказуючи на особливості перегляду відносин в ХХ столітті, коли відбувся злам ієрархічної логіки відносин на користь мережевої, що обумовило морфологічне ускладнення територіально-політичних систем. Далі автор робить ґрунтовний аналіз нормативно-правової основи організації ЄС, інституціоналізації наднаціональних структур прийняття рішень та управління, аналізує етапи поглиблення інтеграції та формування територіальної політики.

В дисертації Узун Ю.В. зазначено, що цілі економічного вирівнювання, функціональної диференціації територій інноваційного розвитку обумовили підтримку ідеї «Європи регіонів» і «Європи різних швидкостей», як простору впровадження багаторівневої політики ЄС, з боку нових акторів – знизу, що обумовило розвиток «нового регіоналізму» на відміну від «старого». Більш детально різницю «старого» та «нового» регіоналізмів, автор пояснює в підрозділі 4.2. дисертації, визначаючи особливості морфології територіально-

політичної системи ЄС. В підрозділі 3.2. «Структури та інструменти впровадження багаторівневого управління та політики «вирівнювання» в ЄС», Узун Ю.В., встановлює вплив мережі організацій, що працюють під «парасолькою» ЄС та Ради Європи, які забезпечують деліберативну основу прийняття політико-правових рішень ЄС в сфері територіальної політики та просторового розвитку, та здійснюється аналіз документів, які обумовили формування нової архітектури багаторівневих та асиметричних відносин.

В роботі обґрунтовано формування основ стандартизації територіальної політики в ЄС з метою підвищення інноваційного потенціалу та конкурентоздатності регіонів, перетворення їх на функціонально та інституційно автономних суб'єктів взаємодії, здатних до швидкої господарської переорієнтації. Це, на думку автора, диктує розвиток їх політичної суб'єктності, їх представництва на рівні спеціальних організацій, структур та інститутів ЄС. В роботі представлені випадки, в яких представники регіональних урядових структур представляють регіональні ініціативи або безпосередньо інтереси регіонів на рівні інститутів ЄС, а також продемонстровані проекти ряду організацій, щодо посилення законодавчої спроможності регіонів в державах ЄС. Автором здійснено обґрунтування регіону як модульної одиниці просторової взаємодії в контексті реалізації стратегії просторового конструювання мережесистем та поліморфних територіальних одиниць. Також, встановлено особливості розвитку форм транскордонної та прикордонної співпраці, горизонтальних форм співпраці – міжмуніципальної, міжрегіональної, міжнаціональної, та вертикальної – як співпраці між різними рівнями прийняття та виконання політичних рішень в багаторівневій системі ЄС. В роботі доведено, що результатом регіональної та транскордонної політики ЄС стало утворення структур, що функціонують поряд з національними державами, і що утворення мережі транскордонних регіонів обумовлює дисфункцію державних кордонів, створюючи в прикордонних просторах

гібридні інституційно-поліморфні системи, розвиток яких забезпечуються транснаціональними структурами вертикального та горизонтального виміру.

Можемо погодитися з висновком автора, що поліморфізм європейського простору є результатом: природного історичного розвитку політико-територіальних систем; реалізації територіальної політики; адаптації стандартів реформи децентралізації в територіальних політиках національних держав, а також результатом створення багаторівневої системи політичної участі в формі впровадження «ефективного громадянства», що впливає на просторову організацію політичних відносин.

В розділі IV – «Дизайн політичного простору ЄС: реструктуризація територій національного розвитку та простору громадської участі» автор: обґрунтовує вплив стандартизованої в ЄС реформи децентралізації; визначає особливості інструментів цієї реформи як комплекс 4D (деволюції, деконцентрації, делегування, дивестиції); демонструє особливості формування підходів до децентралізації в державах ЄС та особливості впровадження цього комплексу, обґрунтовуючи зміни в системах місцевого самоврядування, відносинах систем самоврядування та державного управління на місцях, визначаючи зміни в якості національного державного суверенітету, а також варіації впровадження асиметричних рішень щодо окремих територій. В розділі систематизовані наявні в ЄС метричні методи моніторингу реформ та стану децентралізації, регіонального та локального автономізму, податкової влади, оптимізації адміністративно-територіального устрою в державах-членах ЄС з метою створення «модульних» одиниць, як більш-менш стандартизованих за чисельністю, масштабом, обсягами політичних прав та управлінських можливостей. Всі ці дані зведені автором у таблиці, діаграми, і представлені у Додатках. Це безперечно є науковою новизною, оскільки дані наведені по всім державам ЄС, включають дані по Україні та экс-державі-члену ЄС – Великій Британії, отже орієнтовані на створення аналітичної основи для порівнянь. Узун Ю.В. здійснює аналіз показників на основі яких формують індекси, здійснює порівняння держав

ЄС, демонструючи можливості впроваджених в ЄС індексів. Також в цьому розділі автор досліджує варіації асиметрії, які демонструють держави ЄС за рядом критеріїв: нормативно-правової регуляції, договірних практик, інституціоналізації регіональних структур, статусах.

В підрозділі 4.3. «Ефективне» громадянство в державах ЄС: інфраструктура політичної участі» автор обґрунтовує діалектичний вплив інституту громадянства та його закріплення на соціально-економічні та політичні процеси в ЄС. Узун Ю. В. робить висновок, що в процесі реструктуризації політичного простору ЄС відбувається інструменталізація інституту громадянства. Автор зазначає: «Інститут громадянства втрачає значення умови політичної участі, що демонструють процеси надання політичних прав резидентам (не громадянам) на рівні місцевого самоврядування та впровадження наднаціонального інституту громадянства ЄС». В тексті дисертації наведений аналіз нормативно-правової основи ряду держав ЄС, які демонструють тенденцію до лібералізації, впровадження гнучких правил набуття громадянства. В умовах співіснування перехресних політичних просторів інститут громадянства трансформується в систему багаторівневої участі, що забезпечується впровадженням наднаціонального, регіонального, подвійного, множинного громадянства в територіально-політичних системах ЄС та в ЄС. Практики ефективного громадянства досліджуються як такі, що набули утилітарного значення, що проявляється у наданні громадянства держав ЄС за інвестиції, особливі зв'язки.

В цьому ж підрозділі 4.1. встановлено особливості розвитку інфраструктури політичної участі та з'ясовано стратегію ЄС щодо посилення горизонтальних зв'язків інститутів громадянського суспільства в контексті впровадження політики «економічного, соціального та територіального згуртування». В підрозділі *систематизовані ефективні практики забезпечення етнонаціонального представництва* (на основі аналізу нормативно-правових актів) в нових державах-членах ЄС, які впроваджували ці спеціальні механізми як умову інтеграції до ЄС. Автор аналізує такі

механізми як: парламентський бікамералізм, встановлення квот для етнонаціональних меншин в системі представницьких та управлінських структур, гарантування права формувати національні та місцеві органи самоврядування етно-національним меншинам, закріплення за регіональними суб'єктами законодавчої та виконавчої прерогативи, функціонування спеціальних інститутів представництва етнічних та національних меншин при урядових державних структурах, законодавче перешкоджання детериторіалізації та деконсолідації етнічних та національних меншин з метою запобігання унеможливлення представництва (заборона джеррімендерингу). Слід вказати, що питання етнонаціонального представництва (на основі визначення особливостей територіальної політики ряду держав Західної Європи) розглядались і в розділі IV.

Практики стабілізації національних територіально-політичних систем держав ЄС з різними структурами та формами організації територіально-політичного простору з'ясовуються на основі аналізу територіальної політики таких ускладнених за рахунок нематерикових частин – унітарних систем як Франція та Нідерланди, що входять до групи держав-засновниць ЄС, а також на основі аналізу територіальної політики «нових» держав-членів ЄС як Польща та Угорщина. Автором здійснено ґрунтовний аналіз процесів територіально-політичного реформування, включно з аналізом економічних чинників та наслідків такого реформування, визначено національні особливості впровадження стандартизованих практик територіальної політики ЄС. На довершення, в роботі представлено підрозділ 5.3. «Територіально-політична система України: впровадження стандартів територіальної політики ЄС, в якому представлено аналіз впровадження стандартів територіальної політики ЄС Україною як державою, з якою встановлені відносини на основі договору про асоціацію, визначено позитивні та негативні наслідки реформування.

Дисертаційне дослідження Узун Ю. В. пропонує комплексний погляд на процес реструктуризації просторової системи політичних відносин.

Положення роботи широко представлені в 56 наукових працях: статтях, індивідуальній монографії, в розділі в колективній монографії. Зміст автореферату роботи адекватно, послідовно та системно відображає всі положення дисертації, а його оформлення відповідає встановленим вимогам.

Втім, вважаємо за необхідне уточнити деякі питання та положення дисертаційної роботи:

1) У роботі обґрунтовується заміна концепту «територіального володіння» на концепт «просторовий розвиток», що, згідно тексту роботи, обумовлюється практиками розширення політичного простору ЄС за рахунок тих нематерикових територій держав-членів ЄС, які не включені до складу території ЄС. Але ці процеси відбуваються переважно в межах так званої «старої Європи», яка продовжує трансформувати свої зв'язки в межах постколоніальних просторів. Виходячи з цього виникає питання, як процес «просторового розвитку» ЄС може стосуватися, наприклад, «Нової Європи» – держав Східної Європи, які вже є частиною ЄС і політично, і територіально?

2) В роботі йдеться про *розвиток тенденції до детериторіалізації політичного простору*, який розвивається як мережевий, віртуальний через електронні форми участі, але в підрозділі 4.3., в якому йдеться про впровадження механізмів представництва етнонаціональних меншин, автор зазначає про такий механізм захисту прав як *заборона детериторіалізації спільнот*, що також є інструментом територіальної політики в Європейському Союзі. Отже, потребує авторського пояснення співвідношення *детериторіалізації*, як тенденції розвитку політичного простору, та *територіалізації*, як механізму забезпечення представництва меншин.

3) процес організації територіально-політичної системи ЄС спрямований на пошук балансу між інтересами політичних гравців в межах простору інтеграції. Отже, як реформа, яку розглядає автор впливає на вирішення історичних конфліктів, які століттями репродукуються в Європі, і

проявляються як сецесіонізм, іредентизм? Чи пропонує реформа інструменти або стандарти вирішення подібних проблем розвитку?

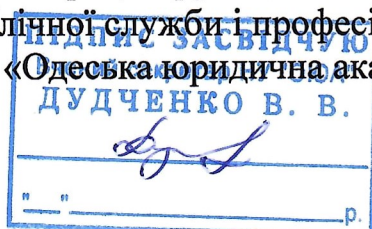
4) В роботі зазначено, що територіально-політична реформа в державах ЄС, яку автор представляє як, переважно, реформу децентралізації в комплексі 4D, демонструє ознаки інверсії, що проявляється рецентралізацією. Потребує пояснення, в яких випадках, і в яких формах відбувається цей процес, і чи може він бути контрольований та передбачуваним.

5) В п'ятому розділі, автор розглядає досвід децентралізації лише в унітарних державах, що обумовлює природне питання стосовно зробленої вибірки, адже є інші країни Європейського Союзу, які при збереженні унітаризму уникають імітації реформ децентралізації та активно запроваджують механізми консолідації демократії.

Висловлені питання та уточнення не применшують позитивного враження від дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження Ю. В Узун «Територіальна політика держав ЄС: стабілізація та конструювання політичних систем» виконано на високому професійному рівні, є оригінальним, завершеним дослідженням, головні результати якого вирізняються науковою новизною. Робота відповідає сучасним вимогам МОН України, викладеним у пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №656 від 20.11.2019 р. та №607 від 15.07.2020 р.). Автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних теорій,
директор Центру підготовки магістрів
публічної служби і професійних суддів
ДУ «Одеська юридична академія»

К. М. ВІТМАН